

ВУЈАДИН ИВАНИШЕВИЋ,
ВЕСНА РАДИЋ

ДОПРИНОС ЉУБОМИРА КОВАЧЕВИЋА СРПСКОЈ НУМИЗМАТИЦИ

Љубомир Ковачевић и након 80 година од смрти као нумизматичар представља велику непознаницу, будући да његов највећи допринос који се огледао у сакупљању, у првом реду, српског средњовековног новца није још увек сагледан у правој мери. Наиме, његова збирка и белешке, у поседу Београдског универзитета, нису до данас објављени, због чега је научна и стручна јавност остала ускраћена за сазнање, не само о научној вредности колекције, већ и о самој личности Љубомира Ковачевића.¹ Иза ове збирке дуго прикупљане са преданошћу и знањем, стајао је у исто време, можемо слободно рећи, колекционар и научник. Овај спој огледа се у брижљивом формирању збирке и педантно вођеним белешкама, али и у научном делу овог прегача везаном за нумизматику. Иако невелики опус, који се превасходно односи на новчарства суседних земаља, Влашке и Бугарске, као и Босне, он се издваја по систематичности аутора, која подсећа на једног од највећих нумизматичара 20. века, Филипа Грисона.

Љубомир Ковачевић је као научник оставио свој траг у нумизматици, истичући пре свега њен значај. О овоме говори и његово приступно предавање на Великој школи које је било посвећено овој важној научној дисциплини и њеној проблематици.²

Свој приступ методологији исказао је у својим радовима *О натписима на најстаријим Влашким новцима*,³ *Прилози југословенској нумизматици*

¹ В. Радић, *Нумизматичке збирке Београдског универзитета/Вајферт, Ковачевић, Ферари у: Добротвори Београдском универзитету*, Београд 2005, 100.

² Приступно предавање на Великој школи, Дело I (1894), 648–650.

³ Љ. Ковачевић, *О натпису на најстаријим влашким новцима. Прилог румунској нумизматици*, *Старинар II*, 1907 (1908), 48–60.

I. Најстарији бугарски новци,⁴ и *Два непозната босанска новца*.⁵ За нас је свакако најзначајнији последњи рад о босанском новцу. У њему је Љубомир Ковачевић приказао јединствен динар Стефана II Котроманића, који на аверсној страни приказује Христа на престолу, а на реверсној грб са штитом и шестокраком звездом, на коме је шлем са челенком, велом, јастучетом, розетом и перјаницом, окренут налево (сл. 2). Овај новац, заједно са сличним динаром краља Стефана Душана (сл. 3), који је послужио као узор босанском ковању, како је закључио још Љубомир Ковачевић, указује на значај хералдике у средњовековној Србији и Босни.⁶ Други примерак представља динар бана Стефана Твртка са ликом Христа на престолу у пољу аверса, а на реверсној страни која је употпуњена новом легендом *Tvertco Ban*, налази се представа бана који седи на престолу, са мачем. Објављивањем поменути два новца Љубомир Ковачевић је јасно показао да, поред богаћења своје колекције новим и раритетним примерцима, има и намеру да их ваљано описује и проучава о чему на најбољи начин сведочи, како ћемо видети, његов *Потис Збирке*.

ЗБИРКА

Свакако најзначајнији допринос Љубомира Ковачевића као нумизматичара показује његова колекција која се од 1959. године налази на чувању у Народном музеју у Београду.⁷ Њу чини 3080 примерака римског, византијског и средњовековног новца, који јој због своје нумизматичке вредности дају статус једне од најзначајнијих приватних нумизматички збирки на простору Балкана.⁸

Највреднији сегмент колекције је српски средњовековни новац. Дуго година сакупљан, са страшћу колекционара и знањем врсног историчара и нумизматичара, упркос драматичним околностима Првог светског рата, када је ради боље заштите изручен у кесе, помешан и претворен у „гомилу српских сребрењака“,⁹ и тако остао сачуван. Данас, поново разврстана

⁴ Љ. Ковачевић, *Прилози југословенској нумизматици I. Најстарији бугарски новци*, Глас Српске краљевске академије LXXVI, други разред 46 (1908), 69–100.

⁵ Љ. Ковачевић, *Два непозната босанска новца*, Босанска вила XXV, 3–6 (1910), 66–67.

⁶ В. Иванишевић, *Развој хералдике у средњовековној Србији*, Зборник радова Византолошког института 41 (2004), 214–218.

⁷ Нумизматичка збирка Ковачевић, Решењем Универзитета у Београду бр. 2544/57 из 1957. године, а по претходно прибављеној сагласности Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, у циљу што бољег чувања, обраде и коришћења Народном музеју у Београду (тада Хисторијско-уметничком музеју НР Србије). Примопредаја збирке обављена 1959. године и пропраћена примопредајним записницима: Народни музеј у Београду бр. 1083/1 од 25. 07. 1959. и Универзитет у Београду бр. 3245/2 од 24. 07. 1959.

⁸ Систематско сређивање овог дела колекције обавили су В. Радић и В. Иванишевић у циљу израде и публиковања планираног каталога збирке.

⁹ Ј. Петровић, *Из збирки нумизматичара претратне Србије*, Нумизматичар I (1934), 30.

колекција обједињује нумизматичку и сфрагистичку грађу која представља извор првога реда за изучавање монетарне историје српске средњовековне државе.

ПОПИС ЗБИРКЕ

Вредности колекције Љубомира Ковачевића доприноси и сачувана архивска грађа, међу којом се издваја *Попис Збирке* који је својеручно сачинио њен власник, а који се чува у Архиви Народног музеја у Београду (сл. 1).

Попис је изведен у редоследу и по целинама које се односе на средњовековни, антички грчки, византијски и римски новац. Одељак који се односи на средњовековни, посебно српски новац, Ковачевић је обрадио са посебном пажњом.

Том приликом са особинама и знањем истинског познаваоца нумизматике, не изостављајући ниједан детаљ важан за нумизматичку анализу, Ковачевић је истовремено указао на све важне елементе који су и данас темељи за проучавање српског средњовековног новца.

Поред описа основног монетарног типа, његових бројних варијанти, исписивања легенди и честих цртежа ковничких знакова, Ковачевић је начинио искорак у обради, који доприноси потпунијој анализи нумизматичке грађе. То се може закључити у односу на Љубићев *Опис југославенских новача*, коришћен као узор и референтни каталог.¹⁰ За разлику од њега, пописујући своју колекцију, Ковачевић је евидентирао сваку појаву новог монетарног типа, означавајући га као „нов“ или „нов калуп“ и пружио изузетно важне информације везане за услове налаза које их повезују са оставама. Састав тих, данас растурених и заувек изгубљених депоа, из којих потиче знатан број примерака новца из Ковачевићеве збирке, као што су примерци краљевског ковања из остава Студеница, Винча, Пирот или, из периода када се српско новчарство ближило свом крају, похрањени у Сврљишком налазу, пружају велики допринос у проучавању српске средњовековне нумизматике.

Допуњујући свој *Попис* важним подацима о начину и времену набавке, квалитету примерака, а понекад и цени откупа и имену трговца, Ковачевић даје елементе за упознавање историјата колекције у периоду од 1898. до 1912, без кога њена будућа каталожка обрада не би могла бити комплетна.

¹⁰ Š. Ljubić, *Opis jugoslavenskih novaca*, Zagreb 1875.

ПРОУЧАВАЊЕ ЗБИРКЕ

Збирка српског средњовековног новца Љубомира Ковачевића била је предмет проучавања које се односило на издавање ретких и необјављених примерака новца. Ове примерке обрадио је Сергије Димитријевић у серији чланака објављених у часопису *Старинар*. На овај начин презентован је само мали део ове значајне збирке, која броји 1624 примерака новца.

Колика је важност ове колекције сведочи чињеница да су поједини примерци српског новца познати само захваљујући њој. Поменућемо неке од ових раритета.

Ту, у првом реду, спада полудинар краља Милутина, са аверсном представом Христа на престолу и краља на реверсној страни, који седи на престолу и држи скиптар са крином у десној, а глоб са крстом у левој руци (сл. 4).¹¹ Ова изузетна емисија, од које познајемо свега један примерак, доказ је о развоју новчаног система у време краља Милутина и стварању фракција динара.¹²

Значајна су и два динара цара Уроша са представама Христа на престолу, на аверсу, и цара на реверсу, који стоји и у десној руци држи скиптар са крстом на једном, односно, двоструки крст на другом примерку (сл. 5),¹³ а у левој држи акакију (сл. 6).¹⁴ Ради се о емисијама новца овог владара, кованим у северним деловима земље, које су по представи стојећег владара биле ретке у претходном раздобљу српског новчарства, али које ће представљати узор за бројне касније коване врсте за време кнеза Лазара.

Посебно место у колекцији заузима редак динар Ђурђа I Балшића са представом Христа на престолу, на аверсу, и вишередним натписом *В Христѣа бога благоверни Ђурђ, у пољу реверса*¹⁵ (сл. 7). Овај новац својим иконографским решењима следи ковања цара Душана, краља Вукашина, краља Марка и великаша Јована Драгаша, Константина Драгаша, жупана Николе Алтомановића и кнеза Лазара.

Овом низу требало би прикључити и динаре Стефана Мусића са натписом на реверсу *+Степан* (сл. 8),¹⁶ као и јединствен новац патријарха са представом шлема са два говећа рога, на аверсу, и натписом *Патријарх*, на реверсу (сл. 9). На основу реверсне представе, која се везује за време Стефана Лазаревића, Сергије Димитријевић је ову емисију новца определио као ковање патријарха Данила III.¹⁷

¹¹ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца I*, Старинар XV–XVI, 1964–1965 (1966), 119–121, сл. 9–10.

¹² В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001.

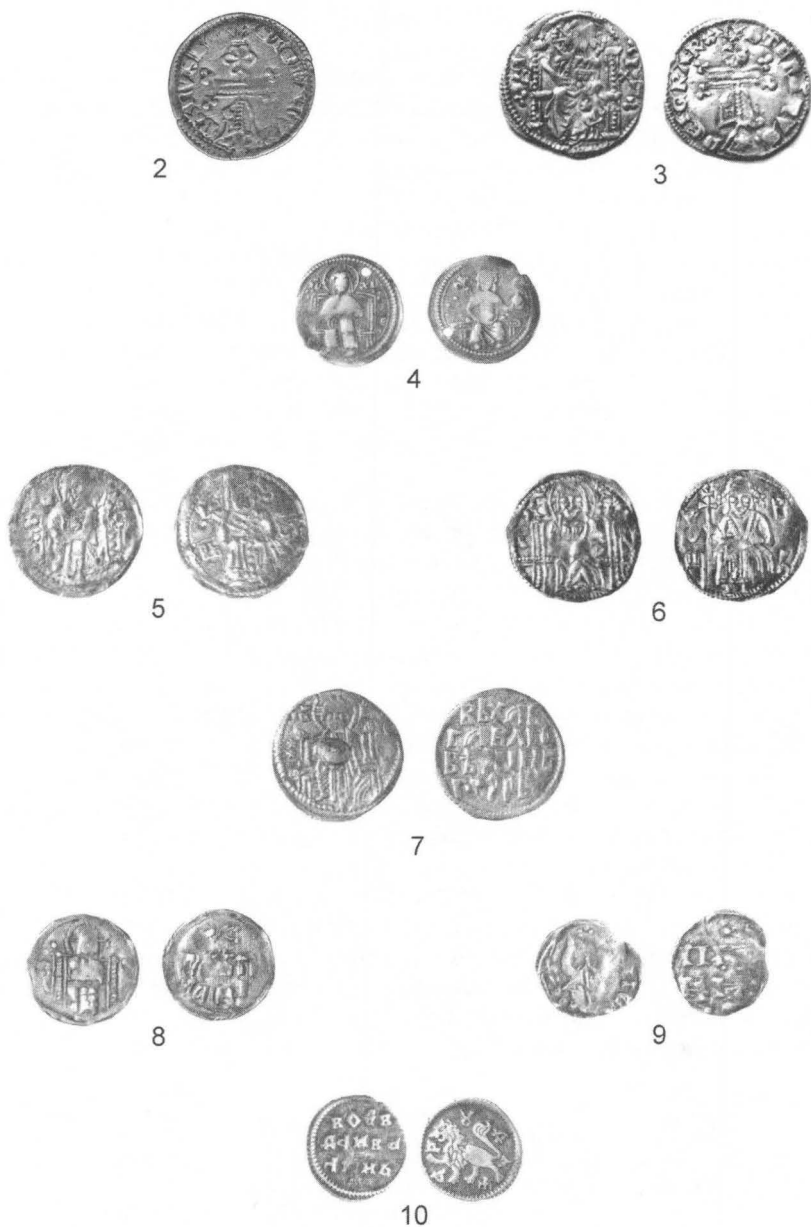
¹³ С. Димитријевић, *Наведено дело*, 130–131, сл. 33–36.

¹⁴ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца VI*, Старинар XXI, 1970 (1972), 73–74, сл. 7–8.

¹⁵ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца I*, Старинар XV–XVI, 1964–1965 (1966), 132–133, сл. 37–38.

¹⁶ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца VI*, Старинар XXI, 1970 (1972), 77–78, сл. 23–24.

¹⁷ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца III*, Старинар XVIII, 1967 (1968), 134–135, сл. 47–48.

Сл. 2-10. 2. Динар бана Стефана II Котроманића; 3. Динар краља Стефана Душана; 4. Полудинар краља Милутина; 5-6. динари Цара Уроша; 7. Динар Ђурђа I Балшића; 8. Динар Стефана Мусића; 9. Динар патријарха; 10. Динар војводе Иваниша

Овај кратак приказ ретких емисија новца у колекцији Љубомира Ковачевића, завршићемо представљањем динара војводе Иваниша, јединог феудалца који је, у раздобљу деспотовине, ковао свој новац (сл. 10). На аверсу је напис у три реда *Војвода Иваниш*, док се на реверсу налази представа лава Бранковића, а околно натпис *Рудишта*.¹⁸

Даље проучавање збирке српског новца одговориће нам на питање начина њеног сакупљања. Неки од одговора наслућују се и у прегледу заступљених ковања. Оно што у први мах пада у очи јесте највећа заступљеност ковања деспота Стефана Лазаревића, целих 525 примерака новца. Поменућемо, ради илустрације, да систематска збирка Народног музеја садржи свега 162 примерка овог владара, иако она броји укупно 4719 комада српског новца. Из овога произлази да збирка Љубомира Ковачевића представља јединствен и незаобилазан извор за проучавање новчарства деспота Стефана Лазаревића, као и ковања кнеза Лазара и Вука Бранковића, која такође чине важан део ове колекције. Ово је веома значајан закључак, будући да је новчарство овог периода и поред изузетног богатства врста и бројних емисија новца још увек недовољно проучено.

Један од разлога великог броја новца овог раздобља треба потражити и у могућности да су неке оставе или њихови делови доспели у колекцију Љубомира Ковачевића. Међу њима се свакако налази и остава новца из Сврљига, која је забележена у *Попису Збирке* од стране самог Ковачевића. Ради се о великом налазу новца познатом у литератури као остава из Зајечара, која је откривена 1908. године.¹⁹

У Ковачевићевој колекцији се налазе и примерци новца који потичу из старијих остава новца. Ту у првом реду мислимо на налазе из Студенице, Винче, Пирота и Мађарске оставе.

Остава из Студенице представља један од највећих налаза динара са заставом, налазиште је бројало око 590 примерака. Остава је откривена далеке 1908. године и један њен део доспео до Музеја у Београду.²⁰ Временом, музејски примерци Студеничког налаза, услед ратних прилика и сеоба, данас су расути и налазе се у оквиру систематске збирке Народног музеја у Београду. Делови ове оставе доспели су и у друге колекције, тако да један њен мањи део данас припада збирци Ковачевић. Према описима Балдуина Сарије, који је делимично проучио један део депоа, можемо закључити да су у Студеничком налазу биле заступљене старије и млађе емисије динара са заставом.²¹ Остава је похрањена у време краља Милутина, између 1300. и 1310. године. За српску нумизматику било би од великог значаја да се део

¹⁸ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца* I, Старинар XV–XVI, 1964–1965 (1966), 138–139, сл. 59–60.

¹⁹ В. Иванишевић, *н. д.*, 309, бр. 43.

²⁰ В. Иванишевић, *н. д.*, 322–323, бр. 128.

²¹ В. Saria, *Numismatischer Bericht aus Jugoslawien*, Numismatische Zeitschrift 60 (20) (1927), 10–19; В. Saria, *Die Entwicklung des altserbischen Münzwesens*, Südost-Forschungen 13 (1954), 22–61.

ове оставе реконструише на основу примерака новца описаних у *Попису Збирке*.

Други важан налаз представља остава из Винче, са 320 динара, која је откривена 1902. године. Део налаза, 86 динара, доспео је у збирку Ковачевић и данас се чува у Народном музеју у Београду.²² Занимљиво је поменути да су два примерка из ове оставе нашла своје место и у колекцији српског новца Филипа Гирсона.²³ У остави склоњеној између 1325. и 1331. били су похрањени динари краљева Драгутина, Владислава II и Стефана Уроша III Дечанског.

Друга два налаза из Пирота и Мађарске оставе, како стоји у његовом *Попису Збирке*, непознати су у нумизматичкој литератури.

Допринос Љубомира Ковачевића српској нумизматици је неоспоран и верујемо да ће његова пуна афирмација наступити тек када у целости буде објављена збирка новца предата још далеке 1930. године Београдском универзитету ради проучавања. Визија Љубомира Ковачевића о потреби проучавања нумизматике, посебно српске средњовековне, као важне научне дисциплине, није на Београдском универзитету остварена ни до данашњих дана.

Vujadin Ivanišević, Vesna Radić

THE CONTRIBUTION OF LJUBOMIR KOVAČEVIĆ TO SERBIAN NUMISMATICS

S u m m a r y

The paper presents Ljubomir Kovačević's work on gathering and systemising predominantly the Serbian mediaeval coins into a collection which was bequeathed to Belgrade University. Emphasised is also his pioneering work on the study of Wallachian, Bulgarian and Bosnian money.

Besides, a review is made on the study of a large collection of Ljubomir Kovačević which contains 3.080 pieces of Roman, Byzantine and mediaeval coins. This collection is now housed at the National Museum in Belgrade.

Finally, the paper explains the importance of studying this large collection with a particular focus on the Serbian mediaeval coins since the collection of Ljubomir Kovačević contains unique and rare coins issued by Serbian rulers, feudal lords and towns. The collection also contains parts of scattered coin hoards.

²² В. Иванишевић, *н. д.*, 306, бр. 20.

²³ Д. Поповић-Гај, *Српски средњовековни новац*, Нумизматичар 9 (1986), 86–102.